

Eusebius om Konstantins korsvision og sejren ved Den milviske bro, 312

5 *Under kejser Diocletian etableredes et "firekejserstyre" (Tetrarkiet). Riget blev delt i en østlig og en vestlig del. Hver del blev styret af en overkejsler (med titel af Augustus) og en underkejsler (med titel af Cæsar). Konstantin (ca. 272-337) var søn af Constantius Chlorus, der i 293 sammen med Galerius blev udnævnt til romersk underkejsler. Da begge to øverste kejsere, Diocletian og Maximian, abdicerede i 305, blev Constantius Chlorus og Galerius udnævnt som de nye øverste kejsere. Constantius Chlorus døde dog allerede året efter. Dog hævdede Konstantin sin arv som sin faders efterfølger og fik gennemtvunget, at han blev udnævnt som ny underkejsler (Cæsar) i vest.*

10 *Dette førte dog til en opstand i Italien, hvor Maximians søn, Maxentius, tog magten. Konstantin, hvis magtcenter lå i Gallien og Britannien, indgik herefter en aftale med Maximian og Maxentius, der havde magten i Italien og Rom. I 310 forsøgte Maximian dog at genvinde den fulde magt i vest. Maximian blev imidlertid besejret og fanget af Konstantin, der angiveligt tvang Maximian til selvmord. Da den øverste kejsler i den østlige del af riget, Galerius, døde i 311, sikrede Licinius magten i denne del af riget ved at hindre et oprør ledet af Maximinus Daia. Imens forberedte Maxentius sig dog til krig mod Konstantin for at hævne sin fader og vinde magten i vest. Konstantin indgik en alliance med Licinius og rykkede i 312 ind i Italien mod Maxentius.*

15 *Om denne krig og det afgørende slag ved Den milviske bro beretter bl.a. Eusebius (ca. 260-340), der var forfatter og biskop i Cæsarea. Eusebius forfattede bl.a. et omfattende værk på græsk om kirkens historie (Historia Ecclesiastica) fra Jesu tid frem til sin egen samtid (til ca. 324). Eusebius ønskede med sit værk at hædre og bevare mindet om de første kristne apostle, kirkens grundlæggere og martyrerne. Desuden forfattede Eusebius en rosende biografi om Konstantin (Vita Constantini), som han dog ikke nåede at færdiggøre inden sin død i ca. 340.*

25

[Historia Ecclesiastica:]

Da således Konstantin, om hvem jeg forud har sagt, at han var kejsler og søn af en kejsler, en from mand og søn af den mest fromme og i alle henseender mest besindige far,¹ og Licinius, 30 den anden efter ham, begge ærede for deres forstand og fromhed, var blevet opægtet af alherkeren, alle tings Gud og frelser, to gudfrygtige [Konstantin og Licinius] imod de to mest ugudelige tyranner [Maxentius og Maximinus Daia], og de var stillet op på krigervis, idet Gud kom dem til hjælp på den mest vidunderlige måde, faldt Maxentius i Rom for Konstantins hånd, mens han i Østen [Maximinus Daia] ikke overlevede ham i lang tid, men led den mest forsmædelige død ved Licinius, der endnu ikke var blevet vanvittig.²

35

Den førstnævnte, Konstantin, som var den første i kejslerlig værdighed og rang, fattede medlidenhed med dem, der i Rom stod under tyrannerredømme.³ Han påkaldte i bønner himmelens Gud og hans ord, alles frelser Jesus Kristus, som hjælper og gik frem med hele sin hær for at skaffe romerne deres fra fædrene arvede frihed. Men Maxentius, der havde større tiltro til 40 trolddomskunster end til sine undersåtters hengivenhed, vovede ikke at rykke længere frem end til byens porte, men med en umådelig mængde soldater og utallige hærafdelinger beskyt-

¹ Dvs. Constantius Chlorus

² Eusebius hentyder her til, at Licinius senere kom i konflikt med Konstantin.

³ Dvs. dem, der var underlagt Maxentius' styre.

tede han hvert sted og egn og by, som var betvunget af ham i omegnen af Rom og hele Italien. Men kejseren [Konstantin] tog sin tilflugt til Guds hjælp og angreb tyrannens første, anden og tredje hær og besejrede dem alle, gik frem gennem størstedelen af Italien og var allerede nær ved selve Rom. For at han ikke siden skulle blive tvunget til at kæmpe mod ro-

5 merne for tyrannens skyld, trak Gud selv ligesom ved lænker denne langt udenfor portene. Det, der fra gammel tid er skrevet i hellige bøger mod ugudelige, hvilket som en myte regnes for utroligt af de fleste, men som er troligt for de troende, det gjorde han ved begivenhedernes tydelighed troligt for kort sagt alle, troende og ikke-troende, som fik de vidunderlige ting for øje.

10 Således som han på Moses' og det gamle gudfrygtige hebraiske folks tid "styrtede Faraos vogne og hans krigsmagt i havet, udvalgte tremandsvognkæmpere. De druknede i Det røde hav. Strømmen dækkede dem",⁴ sådan gik det også Maxentius og hans soldater og livvagter: "de sank som en sten i dybet",⁵ da han vendte ryggen til den styrke, der var sendt med Konstantin af Gud, og drog over den flod, som lå på hans vej. Han havde selv forbundet dens bredder med

15 både og bygget en udmærket bro⁶ og således skabt midlet til sin egen ødelæggelse. Derom kunde man sige: "Han gravede en grav og gjorde den dyb, og han skal falde i den grube, han lavede. Hans værk skal komme over hans eget hoved og hans uretfærdighed skal stige ned på hans isse."⁷ Således gik i sandhed broen over floden i stykker, og overgangen brød sammen, og på én gang sank bådene sammen med mændene ned i dybet, først den ugudeligste selv og så

20 også hans livvagter, sådan som de guddommelige ord forudsagde: "de sank som bly i det vældige vand."⁸ Ligesom den store tjener Moses og de, der var med ham, kunne de, som Gud havde ladet tage sejren hjem, om ikke i ord så i gerning med rette synge og sige omtrent de samme ord som mod den ugudelige tyran fra de gamle dage: "Lad os lovsynge Herren, thi herligt er han herliggjort. Hest og rytter styrtede han i havet. Herren er min hjælper og beskytter. Han blev

25 mig til frelse, og hvem blandt guderne er dig lig, Herre, hvem er dig lig. Herliggjort blandt hellige, forunderlig i herlighed, undergører."⁹

Sådanne lovsange og nogle, der var beslægtet med dem og var dem lig, sang Konstantin til Gud, alherskeren og ophavsmanden til sejren, ved sine gerninger, da han drog ind i Rom med sejrssange, mens på én gang alle senatorerne og de, der ellers havde betydning, tillige med rene

30 børn og kvinder og hele det romerske folk modtog ham med skinnende øjne og med hele deres sjæl som befrier, frelser og velgører, med jublende tilråb og med umættelig glæde. Men da han besad gudsfrygt som noget medfødt, lod han sig overhovedet ikke bringe ud af ligevægt af råbene, og han blev heller ikke hovmodig af lovprisningerne, da han meget vel var klar over, at hjælpen var fra Gud, og han gav straks befaling til, at et minde om Frelserens lidelse skulle anbringes i hånden på hans egen statue. Og da de havde anbragt ham på den mest besøgte offentlige plads i Rom med Frelserens tegn i den højre hånd,¹⁰ bød han sætte denne indskrift med

⁴ 2. Mos. 15,4f.

⁵ 2. Mos. 15,5

⁶ Den milviske bro, lidt nord for Rom

⁷ Sl. 7,16f.

⁸ 2. Mos. 15,10

⁹ 2. Mos. 15,1f., 11

¹⁰ Eusebius tænker her sandsynligvis på et kors. Statuen er dog ikke bevaret og det er tvivlsomt, om Eusebius, der aldrig selv besøgte Rom, i udsagnet om, at Konstantin på så tidligt et tidspunkt anvendte kristen symbolik på denne måde.

disse ord på det latinske sprog: "Ved dette frelsende tegn [*in hoc salutari signo*],¹¹ det sande bevis på tapperhed, har jeg befriet jeres by og frelst den fra tyrannens åg, og desuden befriede jeg det romerske senat og folk og gav det dets gamle anseelse og glans tilbage."

5

[*Vita Constantini*:]

Da han dernæst overvejede, at hele det jordiske element var som et stort legeme, og derpå blev opmærksom på, at hovedet på det hele, Romerrigets kejserlige by, var underkastet tyrannisk slaveri,¹² gav han først dem, der havde magten over de øvrige dele af riget, muligheden for at forsvare den, fordi de var de ældste af år. Men da ingen af dem var i stand til at hjælpe, og selv de, som ville påtage sig at forsøge på det, fik et skændigt endeligt,¹³ erklærede han, at livet ikke var værd at leve for ham, hvis han skulle se den kejserlige by så nødlidende, og han rustede sig til at styrte tyranniet.

15 Da han overvejede, at han ville få brug for en stærkere hjælp end den, en hær kan give, på grund af den ondsindede, bedrageriske trolddom, der ivrigt blev udøvet af tyrannen, søgte han en gud som hjælper, mens han anså det, der havde med de sværtbevæbnede soldater og en talrig hær at gøre, som noget, der kom i anden række (for han mente, at de ikke kunne udrette noget uden hjælp fra en gud), og han sagde, at det, der kommer fra en guds medvirken, ikke
20 kan bekæmpes og er uovervindeligt. Han overvejer derfor, hvilken gud han skal tilskrive sig som hjælper, og mens han overvejede det, kom den tanke til ham, at af de mange, som tidligere havde grebet efter magten, de, der havde knyttet deres egne forhåbninger til mange guder og havde dyrket dem med drikofre, ofringer og votivgaver, hvordan de først var blevet bedraget ved glædelige profetier og orakler, der lovede gunstige ting, men som så fandt en ugunstig afslutning, og at der ikke stod en gud ved deres side, så de ikke blev ramt af ulykker sendt af en
25 gud. Kun hans egen far havde slået ind på den modsatte vej af deres og havde fordømt deres vildfarelse, og han havde fundet den Gud, der er hinsides alt, og som han ærede gennem hele sit liv, som frelser og beskytter af kejserriget og som ophav til alt godt. Da han for sig selv var kommet til denne afgørelse og havde skønnet rigtigt, hvordan de, der havde sat deres lid til en
30 mængde guder, var løbet ind i mange former for ødelæggelse, så de hverken havde slægt, afkom eller herkomst, heller ikke navn eller minde blandt menneskene, men hans fars Gud havde givet hans far tydelige og talrige tegn på sin magt, og han også tydeligt havde set, at de, der allerede havde ført krig mod tyrannen, havde gjort slaget sammen med en mængde guder og havde fået et skændigt endeligt — den ene af dem havde trukket sig tilbage fra slaget i vanære
35 uden at have opnået noget, og den anden var blevet hugget ned midt i hæren som et tilfældigt offer for døden — idet han nu opregnede alt dette i sit sind, kom han til den slutning, at det var tåbeligt at spille tid på guder, der ikke er til, og lade sig vildlede efter et så stort bevis, og han mente, at han alene skulle ære den fædrene Gud.

¹¹ Ifølge en senere latinsk oversættelse af Eusebius' værk, foretaget af Rufinus omkr. 410, lød denne passage af indskriften anderledes: "*in hoc singulari signo*", dvs. "i dette særlige tegn." Rufinus kan i forhold til Eusebius have haft et bedre kendskab til indskriften, der således ikke nødvendigvis indeholdt en henvisning til et kristent symbol, men måske blot til et romersk sejrsymbol.

¹² Der sigtes til Maxentius' herredømme over Rom.

¹³ Kejserne Galerius og Severus havde forgæves forsøgt at fordrive Maxentius fra Rom i 307.

Derfor påkaldte han denne gud i sine bønner og bønfuldt ham indstændigt om, han ville åbenbare, hvem han var, og om han hjælpende ville række ham sin højre hånd. Men mens kejseren således bad og ivrigt bønfuldt om dette, viste der sig for ham et helt utroligt gudstegn, som man vel ikke let ville tage for troværdigt, hvis en anden berettede derom; men da det var den sejrri-

5 ge kejser selv, der lang tid senere fortalte os det, da han havde knyttet os til sig med venskabs bånd, ja, han bekræftede endog sit ord med edsaflægning — hvem ville så stadig nære betænkeligheder ved at tro på denne fortælling, tilmed også da den følgende tid blev vidnesbyrd om sandheden i hans beretning? Ved middagstid, da dagen allerede begyndte at gå på hæld, har han, sådan sagde kejseren, med egne øjne øverst på himlen over solen set korsets sejrstegn.

10 dannet af lysstråler, og tillige set ordene: "Ved dette skal du sejre." Forbavselsen over denne historie greb imidlertid ham og hele hæren, der netop fulgte ham på hans march, jeg ved ikke hvorhen, og så dette vidnesbyrd.

Han er nu i forlegenhed med, hvad dog denne åbenbaring kan betyde. Men mens han spekulerede på dette og endnu længe havde grublet herover, har natten overrasket ham. Da viste Kristus-Gud sig under søvnen med det tegn, der åbenbarede sig på himlen, og pålagde ham at eftergøre det tegn, han havde set på himlen og bruge det som beskyttelsesformular i kampene mod fjenderne.

15

Da dagen brød frem, stod han op og fortalte sine venner det udsigelige. Derpå sammenkaldte han håndværkere, der arbejdede med guld og kostbare sten, satte sig midt iblandt dem og beskrev tegnets udseende og befalede dem at efterligne dets udseende i guld og kostbare sten. Kejseren selv fandt os også engang værdig til at se tegnet med egne øjne, da Gud viste os også denne nåde.

20

Det var udformet i denne skikkelse. Et højt lanceskaft beklædt med guld havde en tværstang, så det havde form af et kors. Øverst på toppen af det hele var der fæstnet en krans flettet af kostbare sten og guld, på den var der to elementer, der antydede navnet Kristus, og som ved de første bogstaver udtrykte tegnet på den frelsende benævnelse, rho, der var føjet ind midten af chi.¹⁴ Disse bogstaver plejede kejseren at bære på sin hjelm også i tiderne derefter. Ned fra den tværgående stang, der gennemborede lanceskaftet, hang der et klæde, et kejserligt banner, som var dækket med et lag af kostbare sten, der var fæstet sammen og glimtede med lysstråler, og som var indvævet med meget guld. Det gav et ubeskriveligt indtryk af skønhed til dem, der så det. Dette stykke klæde, der var fæstet til den vandrette stang, havde samme størrelse i længde og bredde. Men det lodrette lanceskaft, der strakte sig langt op fra den nedre ende, bar under korsets sejrstegn og tæt ved det øverste af det beskrevne banner et gyldent billede i form af en buste af den af Gud elskede kejser og på samme måde af hans sønner. Dette frelsende tegn brugte kejseren altid til beskyttelse mod enhver krigerisk magt, der satte sig op imod ham, og han gav befaling til, at kopier af det skulle bæres i spidsen af alle hans bære. Men det skete lidt senere. [...] [*I det følgende beskriver Eusebius, hvorledes Konstantin lader sig belære om kristendommen af gejstlige, der tager ophold hos ham, og ved selv at læse skriften. Herefter går han videre til at beskrive Maxentius' tyranniske styre.*]

25

30

35

40

¹⁴ De græske bogstaver chi og rho er de to første bogstaver i navnet Christos. Bogstavet chi ligner det latinske bogstav X. Bogstavet rho ligner det latinske bogstav P.

Han [Maxentius], der tidligere på denne måde havde tilrevet sig den kejserlige by, var ivrigt optaget af afskyelige og ugudelige gerninger, så der ikke var nogen form for besudlet og uren handling, han ikke dristede sig til at gøre. [...] [*Eusebius beretter om, hvorledes Maxentius forgreb sig på senatorernes hustruer og kristne kvinder.*]

5

For ham [Maxentius], der dristede sig til sådanne handlinger, dukkede alle sig, almindelige mennesker og folk med magt, kendte og ukendte, og de blev undertrykt af det grusomme tyranni. Selv om de holdt sig i ro og udholdt det hårde slaveri, var der alligevel ikke nogen befrielse for tyrannens morderiske grusomhed. Under et ubetydeligt påskud overgav han undertiden folket til livvagterne, der fulgte ham, til nedslagtning, og der blev dræbt utallige mængder af romerfolket midt i selve byen, ikke ved skythers¹⁵ og barbarers spyd og tunge våben, men ved deres egne landsmænds. Det er ikke muligt at opregne antallet af senatorer, han lod myrde i den hensigt at få fat på deres ejendom, da tusinder blev dræbt, snart af én snart af en anden opdigtet grund.

10

15

Topmålet al tyrannens ugerninger var trolddom; med henblik på magiske formål sprættede han snart gravide kvinder op, snart undersøgte han nyfødte børns indvolde, og han slagtede løver og forfattede uudsigelige trolddomsformularer til at besværges dæmoner og til at afværge krig. Ved hjælp af dette håbede han at vinde sejren. Han tyranniserede Rom på denne måde, og det er ikke muligt at sige med hvilke midler, han gjorde sine undersåtter til slaver, så han til sidst bragte dem i den yderste mangel og behov for den nødvendige føde på en måde, som folk på vor tid ikke husker, at det på noget tidspunkt har været tilfældet i Rom.

20

Men da Konstantin følte medlidenhed med alle disse, traf han alle forberedelser og rustede sig mod tyranniet. Foran sig stillede han den Gud, der står over alt, og anråbte hans Kristus som frelser og hjælper, og han opstillede hans sejrstrofæ, det frelsende tegn, foran de sværtbevæbnede og livvagterne, der var omkring ham, og stod i spidsen for hele hæren, idet han krævede den frihed for romerne, som de havde haft fra forfædrene af. Maxentius, der imidlertid havde større tillid til trolddomskunster end til sine undersåtters velvilje, vovede ikke at rykke længere frem end til byens porte. Med en talløs mængde sværtbevæbnede og utallige hærenheder sikrede han ethvert sted, land og by, som var gjort til slaver af ham. Kejseren derimod, der var knyttet til forbundet med Gud, gik til angreb på tyrannens første, anden og tredje slaglinje, og da han straks havde overvundet dem alle i det første angreb, rykkede han videre, så langt han kunne, i Italien.

25

30

Han var allerede meget tæt ved selve Rom. Da trak Gud selv, for at Konstantin ikke på grund af tyrannen skulle blive tvunget til at føre krig mod romerne, som med lænker tyrannen langt bort fra byportene, og ved alle sine gerninger gjorde han de gamle ord om de ugudelige, som de fleste ikke tror på, da de findes i en mytes fortælling, men som er troværdige for de troende, skrevet i de hellige bøger som på søjler, troværdige så sige samtidig for troende og ikke troende øjne, der så de forunderlige ting. Som han nemlig på selve Moses' og de gudfrygtige hebræeres slægts tid "kastede Faraos vogne og hans hær i havet og lod hans bedste rytterofficerer drukne i Det Røde Hav,"¹⁶ på selv samme måde sank Maxentius og hans sværtbevæbnede og livvagterne omkring ham "som en sten i dybet,"¹⁷ da han vendte ryggen til Guds stridsmagt, der

35

40

¹⁵ *Skytherne*: folkefærd, bosat nord for Sortehavet. Anset for vilde og grusomme.

¹⁶ 2. Mos. 15,4

¹⁷ 2. Mos. 15,5

kæmpede sammen med Konstantin, og ville sætte over den flod, der lå foran ham på hans vej. Han havde selv ved hjælp af både forbundet dens bredder og havde på den måde lavet en godt konstrueret bro, en indretning, der skulle komme til at tjene til hans egen undergang, idet han håbede, at han kunne fange den af Gud elskede. Men hans Gud stod ved hans side, mens krysteren vendte de skjulte indretninger mod sig selv. Om ham kunne man også sige: "Han har gravet et hul og gravet det dybt, og han skal selv falde i den grav, han havde lavet. Hans møje skal vende sig mod hans eget hoved, og hans uret skal komme over hans isse."¹⁸ Da ved Guds vilje indretningerne til forbindelsen og det, der var skjult i den, ikke gik fra hinanden på det håbede tidspunkt, sænkede overgangen sig, og bådene forsvandt pludselig i dybet sammen med mandskabet, krysteren selv som den første og derpå væbnerne og spydbærerne, der var omkring ham, sådan som de guddommelige ord tidligere havde forkyndt det: "De sank som bly i det voldsomme vand."¹⁹ Således kunne også de, der med Guds hjælp havde opnået sejren, om ikke i ord så dog i gerninger på samme måde som de, der var omkring den store tjener Moses, i hymner synge og sige det, der for længe siden skete med den gudløse tyrann: "Vi vil synge for Herren, på herlig vis er han herliggjort. Hest og rytter har han styrtet i havet, som hjælper og beskytter blev han mig til frelse;"²⁰ og "Hvem er dig lig blandt guderne, Herre, hvem er dig lig? Herlig blandt hellige, underfuld, på herlig vis gør du undere."²¹

Da Konstantin havde ladet dette og andet med lignende indhold afsynge til ham, der styrer alt og var årsagen til sejren på det rette tidspunkt på samme måde som den store tjener,²² drog han under sejrjubel ind i kejserbyen. Alle, både medlemmerne af senatet og de, der på anden vis der var fremtrædende og betydningsfulde, tog samlet sammen med hele det romerske folk imod ham, som om de var blevet løsladt fra fængslet, med strålende øjne, lykønskninger i deres sjæle og overstrømmende glæde. Mænd sammen med kvinder og børn og utallige mængder af husslaver tiljublede ham samtidig med uophørlige jubelråb som befrier, frelser og velgører. Han, der havde en naturlig fromhed over for Gud, blev dog hverken opblæst på grund af jubelråbene eller hovmodig af lovprisningerne, og da han var sig Guds hjælp bevidst, bragte han straks en takkebøn til ham, der var årsag til sejren.

30 Eusebius: *Historia Ecclesiastica* 9,9. Overs. K. Bang: *Eusebs kirkehistorie* (bind 2), Kbh. (1945), s. 432-435. *Vita Constantini* 1,26-39: J. L. Christiansen: *Euseb – Konstantins liv*. Kbh. (2015) s.51ff. og E. Bach: *Fra senantik til renæssance*. Kbh. (1966) s.22f.

¹⁸ Sl. 7,16f.

¹⁹ 2. Mos. 15,20

²⁰ 1. Mos. 15,1-2

²¹ 2. Mos. 15,11

²² Dvs. Moses